

УДК 338.439.02

О.О. Зеленська, канд. екон. наук

С.М. Зеленський, канд. екон. наук

Н.О. Алешугіна, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ САМІТІВ У ВИРІШЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ У СВІТІ

Е.А. Зеленская, канд. экон. наук

С.Н. Зеленский, канд. экон. наук

Н.А. Алешугина, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ САММИТОВ В РЕШЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОБЛЕМЫ В МИРЕ

Olena Zelenska, PhD in Economics

Serhii Zelenskyi, PhD in Economics

Nataliia Aleshugina, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE ROLE OF INTERNATIONAL SUMMITS IN SOLVING THE FOOD PROBLEM IN THE WORLD

Проілюстровано позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на розвиток агросфери, рівень продовольчої безпеки та ступінь навантаження сільськогосподарського виробництва на екосистеми у країнах із різним рівнем соціально-економічного розвитку. Розкрито концептуальні підходи до вирішення проблеми продовольчої безпеки у світовому масштабі, напрацьовані зусиллями міжнародної спільноти в ХХ–ХХІ ст.

Ключові слова: продовольча проблема, продовольча безпека, агросфера, глобалізація, ціни на продовольство, міжнародні продовольчі саміти.

Проиллюстрированы положительные и отрицательные последствия воздействия глобализации на развитие агросферы, уровень продовольственной безопасности и степень нагрузки сельскохозяйственного производства на экосистемы в странах с различным уровнем социально-экономического развития. Раскрыты концептуальные подходы к решению проблемы продовольственной безопасности в мировом масштабе, разработанные усилиями международного сообщества в ХХ–ХХІ вв.

Ключевые слова: продовольственная проблема, продовольственная безопасность, агросфера, глобализация, цены на продовольствие, международные продовольственные саммиты.

The article illustrated the positive and negative effects of globalization on the development of the agricultural sphere, the level of food security and the degree of stress on ecosystems in agricultural production in countries with different levels of socio-economic development. Revealed conceptual approaches to addressing food security on a global scale, developed by the efforts of the international community in the ХХ - ХХІ centuries.

Key words: food problem, food security, agriculture, globalization, food prices, International Food Summit.

Постановка проблеми. Упродовж усієї історії найважливішим завданням розвитку людської цивілізації був пошук шляхів досягнення продовольчого достатку. Надзвичайно актуальною ця проблема є й сьогодні, а досягнення людством 7-мільярдної позначки своєї чисельності надає їй особливої значущості в наші дні. Значні зусилля до вирішення зазначеної проблеми впродовж тривалого часу прикладає вся світова спільнота, застосовуючи різноманітні форми підтримки агросфери. Але, наприклад, продовольча допомога, яку надають розвинені країни світу бідним державам, не вирішує проблему продовольчого забезпечення в довгостроковому періоді. Більш того – створює негативний ефект, формуючи утриманські налаштування і підриваючи основи місцевого сільського господарства у країнах, що розвиваються. Тому питання пошуку оптимальних форм і методів підтримки агро-виробництва у світовому масштабі залишається актуальним і нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем продовольчого забезпечення та участі в цьому процесі міжнародної спільноти присвячено велику кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Є. Аронова, С.Г. Афанасьєва, З. Біктімірової, О. Бородіної, П.Т. Бурдукова, П. Гайдуцького, А. Гальчинського,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.М. Гейця, О.І. Гойчук, В.Г. Гусакова, М.Я. Дем'яненко, З.М. Ільїної, С.М. Кваші, В.М. Клочка, Є.В. Ковальова, Д.Ф. Крисанова, В. Месель-Веселяка, Л.В. Молдаван, О.Д. Орлова, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, І.Г. Ушачова, Е. Холт-Хіменеса, О.В. Чернової, О.М. Шпичака, О.В. Шубравської, В. Юрчишина та ін.

Однак динамічна зміна політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших умов розвитку сучасної цивілізації, що справляють помітний вплив у тому числі й на функціонування агросфери, кон'юнктуру продовольчих ринків і т. ін., зумовлює необхідність постійного вивчення нових можливостей, загроз, викликів продовольчій безпеці з метою якнайефективнішого використання одних і завчасного уникнення інших під час формування аграрної політики на глобальному рівні.

Мета статті. Метою цієї статті є вивчення та узагальнення концептуальних підходів щодо вирішення проблеми продовольчої безпеки в сучасному світі зусиллями міжнародної спільноти.

Виклад основних результатів дослідження. Як уже відзначалося, проблема забезпечення людства продовольством правомірно посідає одне з чільних місць в ієрархії глобальних проблем. На всеохопний її характер вказують такі ознаки: 1) глобальні масштаби поширення; 2) гострота прояву; 3) комплексний характер (взаємозв'язок з іншими проблемами); 4) загальнолюдська сутність (проблема є зрозумілою і близькою кожній людині і територіальній спільноті будь-якого рангу); 5) здатність впливати на подальшу історію людства; 6) можливість вирішення лише сумісними зусиллями світової спільноти.

Ще на початку ХХ ст. проблема продовольчої безпеки почала усвідомлюватися на міжнародному рівні як категорія світового значення. Намагаючись упорядкувати ситуацію в системі продовольчого забезпечення у світі, міжнародна спільнота почала створювати відповідні структури. Першою організацією такого типу став створений під егідою Ліги Націй у 1905 р. у Римі Міжнародний сільськогосподарський інститут.

Надзвичайно актуалізували проблему продовольчого забезпечення Перша світова війна і сільськогосподарська криза 1929 року, а також Друга світова війна, які справили дестабілізуючий вплив на функціонування світового продовольчого ринку.

У 1945 р. при Організації Об'єднаних Націй з метою подолання бідності та голоду і його наслідків у світі було створено ФАО (Food and Agriculture Organization) – структуру з питань продовольства і сільського господарства. Рішення про її утворення було прийнято ще в 1943 р. на Міжнародній конференції з питань продовольства в м. Хот-Спрингсі.

У різні періоди розвитку світового співтовариства ФАО вирішувала актуальні на той час питання продовольчого забезпечення. Так, у 60-і роки нею вирішувалась проблема ліквідації голоду в колишніх колоніальних країнах; у 70-і – подолання наслідків кризи на міжнародних сільськогосподарських ринках; у 80-і – боротьба з недоїданням та голодом в окремих регіонах світу; у сучасному світі – створення продовольчого порядку, який би забезпечив глобальну продовольчу безпеку.

Продовольча безпека держави і кожної людини зокрема вивчається в контексті міжнародного права і закріплена у відповідних міжнародних документах: Всесвітній декларації прав людини (1948 р.), Міжамериканській хартії соціальних гарантій (1948 р.), Пакті щодо економічних, соціальних і культурних прав (1966 р.), Конвенції про запобігання всіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.) тощо.

Зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права не лише підтвердив фундаментальне право людини на свободу від голоду, а й зобов'язав держави реалізувати це право на практиці. Зокрема, у ст. 11 зазначається: «Держави-учасники цього Пакту, визнаючи фундаментальне право кожного на свободу від голоду, повинні вживати самостійно або через міжнародне співробітництво заходів, включаючи соціальні програми, необхідні для того, щоб: а) покращити способи виробництва, зберігання і розподілу продо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вольства через розвиток і реформування аграрних систем таким способом, який дозволяє досягати найбільш ефективного розвитку та використання природних ресурсів; б) беручи до уваги проблеми як країн-імпортерів продовольства, так і країн-експортерів, забезпечити справедливий розподіл світових продовольчих запасів відповідно до потреб» [3, с. 307].

Із концепцією «Всесвітня продовольча безпека», розробленою ФАО в 1973 р., термін «продовольча безпека» офіційно ввійшов у міжнародний обіг. Ним характеризувався стан продовольчого ринку та економіки у країні чи групі інтегрованих країн, а також у світі. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародні зобов'язання із забезпечення продовольчої безпеки в світі», прийнятою в 1974 р., продовольчу безпеку визначено як «...забезпечення гарантованого доступу всіх жителів і в будь-який час до продовольчих ресурсів світу в кількості, необхідній для активного здорового життя» [3].

Основними способами запобігання кризам із виробництва та розподілу продовольства Генеральна Асамблея ООН визнала:

- 1) створення національних продовольчих резервів і координацію їх обсягів на міжнародному рівні;
- 2) надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, з метою збільшення виробництва продовольства і створення відповідної інфраструктури;
- 3) формування глобальної інформаційної системи з питань виробництва і торгівлі продовольчими товарами;
- 4) забезпечення регулярних міжурядових консультацій з питань світової продовольчої безпеки [2, с. 74].

Періодично продовольча проблема розглядається на міжнародних самітах. Найбільш вагомими з погляду напрацювання концептуальних засад вирішення проблеми продовольчої безпеки були форуми 1972 р. (м. Стокгольм), 1994 р. (м. Ріо-де-Жанейро), 1999 р. (м. Маастрихт), 1996, 2002, 2008, 2009 рр. (м. Рим), 2010 р. (м. Бразилія), 2010 р. (м. Ніїгата), 2011 р. (м. Санья), 2011 р. (м. Париж) тощо.

Упродовж зазначеного періоду спостерігалася зміна підходів до вирішення проблеми продовольчої безпеки. Так, у 70-х рр. панувала думка про те, що найбільш ефективним і раціональним шляхом вирішення продовольчих проблем більшості країн світу є імпорт продовольства. Однак в умовах монополізованого ринку продовольчих товарів згадана концепція не виправдала себе, і вже в кінці 70-х років змінилася на протилежну – необхідність забезпечення країни продовольством (передусім зерном) за рахунок власного виробництва та використання імпоротної продовольчої продукції лише у крайніх випадках.

У 70-і рр. також вважалося, що досягнення НТП у галузі аграрного виробництва, дозволять вирішити продовольчу проблему на глобальному, а отже – і національному рівнях. Так, учасники Наради в Стокгольмі (1972 р.) декларували наміри вирішити проблему продовольчого забезпечення у світі з орієнтацією на те, щоб до кінця ХХ ст. ліквідувати голод у всіх 170 країнах, що брали участь в обговоренні цього питання.

Згодом з'явився зовсім протилежний підхід: досягнення продовольчої безпеки можливе тільки на державному рівні, а через нього – і у світовому масштабі. Тому в концепціях продовольчої безпеки багатьох держав світу з'явилися стратегічні цілі, покликані посилювати перспективний агропродовольчий потенціал країни та його роль у світовому продовольчому комплексі.

Саміт в Ріо-де-Жанейро (1994 р.), оцінюючи перспективи входження світової спільноти в ХХІ століття, поряд з проблемами охорони навколишнього природного середовища, порушив проблему продовольчого забезпечення та залежні від неї – сталого розвитку та боротьби з бідністю. Стосовно продовольчого комплексу ідея сталого розвитку означає ефективне управління сільськогосподарськими ресурсами з метою задоволення потреб людства в їжі під час збереження та покращення якості навко-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

лишнього природного середовища. У «Повістці дня на XXI століття» [3], прийнятій цим зібранням на найвищому рівні, зазначається, що забезпечення сталого розвитку є, у першу чергу, обов'язком урядів країн і виконувати його необхідно через розроблення відповідних національних програм, планів і політики. Відповідно, продовольча проблема також має вирішуватися, передусім, на національному рівні, а сукупність результатів зусиль окремих держав автоматично забезпечить її вирішення на глобальному рівні.

На Всесвітньому продовольчому саміті в Римі (1996 р.) було прийнято Римську Декларацію по продовольчій безпеці та План дій Всесвітнього продовольчого саміту на період до 2015 р. з визначенням шляхів створення однакових умов доступності продовольства. З огляду на пріоритет національної орієнтації в досягненні продовольчої безпеки визнано необхідним, крім виділення продуктів харчування бідним країнам, застосовувати заходи щодо подолання кризи в їхньому сільському господарстві і сприяти реалізації відповідних програм. Однак країни-учасниці саміту так і не дійшли консенсусу в питанні оптимального співвідношення обсягів внутрішньодержавного виробництва продовольства та його імпорту під час формування національної політики продовольчої безпеки.

Проблеми продовольчої безпеки розглядалися також на екстремому засіданні Генасамблеї ООН у 1997 р. Акцент був зроблений на необхідності забезпечення сталого розвитку сільського господарства, приділення належної уваги рівням продуктивності, рентабельності, обсягам інвестування в галузь, а також розвитку сільських територій.

Вирішенню подібних питань було присвячено конференцію ФАО, яка відбулася в Нідерландах у 1999 р. В ухваленій на ній Концепції багатофункціональності сільського господарства зазначалося, що забезпечення продовольчої безпеки неможливе без сталого розвитку сільського господарства. Наголошувалося на необхідності застосування комплексного підходу у вирішенні проблеми сталого розвитку галузі, який би ґрунтувався на поєднанні зусиль на місцевому, національному і міжнародному рівнях з урахуванням усього різноманіття економічних, соціальних, природних та інших факторів, здатних чинити вплив на згаданий процес. Результатом проведення конференції стало визначення цілей та напрацювання системи практичних заходів для забезпечення сталого розвитку сільського господарства і продовольчої безпеки.

Римський саміт 2002 р. прийняв Декларацію, яка закликала світову спільноту вжити заходів для скорочення до 400 млн чол. кількості голодуючого населення світу [9, с. 19]. Водночас було зазначено, що невтішні прогнози щодо реалізації цієї мети пов'язані з відсутністю політичного бажання й обмеженістю ресурсів, які виділяються розвиненими країнами світу як допомога бідним країнам.

Домінуючою темою зустрічі була лібералізація торгівлі продовольчими товарами. Єдиної думки щодо ролі лібералізації торгівлі у забезпеченні продовольчої безпеки на саміті досягнуто не було. Натомість у вирішенні цієї проблеми чітко виділилися два підходи.

Перший ґрунтувався на тому, що агропродовольчий потенціал розвинених країн є достатнім для того, щоб забезпечити виробництво продовольства в обсягах, необхідних для задоволення потреб у продуктах харчування населення всього світу. Іншим же країнам для вирішення проблеми продовольчого забезпечення достатньо спростити систему доступу імпортованих продовольчих товарів на внутрішній ринок.

Прихильники другого підходу вважали, що таким чином вирішити проблему продовольчої безпеки другій категорії країн неможливо, оскільки посилюється їх залежність від кон'юнктури світового продовольчого ринку і в будь-якому разі вони отримують продукцію не кращої якості. Отже, кожна країна, дбаючи про свої власні інтереси, має орієнтуватися на самозабезпечення продовольством, якого можна досягти завдяки динамічному розвитку вітчизняного АПК [4].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Одним із найпомітніших зібрань останніх років на високому рівні стала Міжнародна конференція «Всесвітня продовольча безпека і глобальні виклики в світлі зміни клімату і розвитку біоенергетики», проведена в Римі (2008 р.). У доповіді ФАО «Швидкий ріст цін на продовольство: факти, перспективи, вплив і заходи, яких необхідно вжити» відзначалось, що незважаючи на ріст аграрного виробництва, ринки сільськогосподарської продукції знаходяться у незадовільному стані. Низькі рівні запасів продовольства, вірогідно, не будуть поповнені в найближчій перспективі. Велика ймовірність подальшого зростання цін і нестабільності в результаті непередбачуваних подій. Країни зіштовхнулися з подвійною проблемою: різким зростанням цін на продовольство і паливо, що є загрозою не лише макроекономічній стабільності, а й всезагальному розвитку [1, с. 36].

На міжнародному саміті з продовольчої безпеки, що відбувся в Римі в 2009 р., ФАО запропонувала поставити за мету повну ліквідацію голоду на Землі до 2025 року та збільшення офіційної допомоги на розвиток сільського господарства до 44 млрд дол щорічно.

Проблеми продовольчої безпеки порушуються й обговорюються також країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону (загалом країни АТР формують більше половини глобального ВВП і 44 % обсягів світової торгівлі). За результатами форуму Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) у 2010 р. було прийнято Нїгатську декларацію з продовольчої безпеки (варто зазначити, що нарада, присвячена саме продовольчій безпеці, проводилася в межах АТЕС вперше за 20 років з початку його заснування).

У Декларації визначено дві загальні для економік АТЕС цілі: 1) сталий розвиток сільськогосподарського сектору за рахунок підвищення продуктивності, покращення систем підготовки до природних катаклізмів, розвиток сільських територій, а також протидії зміні клімату і вдосконалення управління природними ресурсами; 2) сприяння інвестиціям у розвиток сільського господарства.

Усього ж План дій із продовольчої безпеки, затверджений цим зібранням, включає 62 пропозиції різних країн стосовно забезпечення продовольчої безпеки в регіоні. Зокрема, це проекти з розвитку інформаційного обміну, передачі сільськогосподарських технологій, попередження і контролю за розповсюдженням хвороб тварин і рослин, а також зі створення та вдосконалення систем забезпечення харчування незабезпечених і незахищених верств населення [7].

Чергове зростання індексу цін на продовольство у 2011 р. викликало у світі особливу стурбованість і підняло нову хвилю обговорень проблеми продовольчої безпеки. Найбільш вагомими в цьому плані стали саміти Групи двадцяти (G 20) (Париж, 2011 р.), де було схвалено План дій щодо волатильності продовольчих цін і сільському господарству [6], та БРІКС (м. Санья, 2011 рр.), які визначили цілий спектр середньотривалих заходів з метою вирішення проблеми продовольчої безпеки [8].

Беручи до уваги напрацювання учасників вищезгаданих самітів, а також враховуючи новітні тенденції розвитку агросфери та продовольчого забезпечення, відзначимо, що найбільш важливим для вирішення проблеми продовольчої безпеки в сучасному світі, на нашу думку, є зосередження зусиль світової спільноти на таких напрямках:

1. Забезпечення миру, сприяння політичній, соціальній, економічній та екологічній стабільності у світі.

2. Залучення в агросферу (у т. ч. на розвиток дрібних аграрних господарств) додаткових фінансових ресурсів, у тому числі бюджетних коштів, інвестицій, кредитів, фінансової допомоги по лінії міжнародних інститутів розвитку і т. ін.

3. Удосконалення інформаційного (щодо кон'юнктури продовольчих ринків, прогнозу погодних умов тощо) та інфраструктурного (системи іригації, постачання, складування, збуту, страхування, транспорт тощо) забезпечення агросфери.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Запровадження в сільськогосподарське виробництво передових світових технологій, активізація обміну знаннями та досвідом успішного вирішення проблем із продовольчим забезпеченням.

5. Упорядкування глобального міжнародного торгівельного простору, регулювання справедливої конкуренції на ринках товарів (передусім продовольчої продукції) і послуг.

6. Забезпечення підтримки не лише виробникам продовольства, а й споживачам, зокрема, через пом'якшення наслідків волатильності цін для більш уразливих категорій населення, застосування ефективної системи розподілу продовольства (хоча б у межах можливостей ООН, ФАО тощо).

7. Посилення координації міжнародної політики з метою швидкого реагування на сучасні виклики продовольчої безпеки.

Висновки. Незважаючи на прискіпливу увагу з боку світової спільноти й окремих держав до проблеми продовольчої безпеки, в сучасному світі вона помітно актуалізувалася. Основними причинами цього є постійне зростання чисельності населення світу й відповідне підвищення світового сукупного попиту на продукти харчування, урбанізація та індустріалізація (наприклад, мають місце такі факти, як зменшення у світовому масштабі посівних площ через ріст міст, прокладання транспортних магістралей тощо), сучасні екологічні проблеми глобального масштабу, негативний вплив світової фінансово-економічної кризи та зміни в торгівельній політиці основних аграрних країн.

Несприятливим є прогноз динаміки виробництва світових продовольчих ресурсів і в майбутньому, що обумовлено, насамперед, об'єктивними глобальними причинами. Дефіцит необхідних ресурсів в умовах глобалізації, напевно, мав би сприяти їх ощадливому й раціональному використанню у світовому масштабі, натомість призводить лише до збагачення структур, які ними володіють.

На наш погляд, нинішнє загострення продовольчої проблеми на глобальному рівні пов'язане не стільки з вичерпанням можливостей світової агросистеми, скільки з комплексом, передусім, політичних та комерційних рішень країн, які сьогодні справляють найбільш суттєвий вплив на продовольче забезпечення. Так, суперечності між принципами міжнародної аграрної політики і сучасними вимогами продовольчого ринку призводять до суттєвого обмеження заходів державної підтримки сільського господарства країн, що розвиваються (відповідно до вимог СОТ) і відповідно – гальмування розвитку сільського господарства в багатьох країнах.

Список використаних джерел

1. Гусаков В. Г. Продовольственная безопасность Беларуси / В. Г. Гусаков, З. М. Ильина, В. И. Бельский // Экономика АПК. – 2008. – № 8. – С. 35–46.
2. Ильина З. М. Продовольственная безопасность: теория, методология, практика / З. М. Ильина. – Минск : Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. – 230 с.
3. *Международные акты о правах человека.* – М. : НОРМА-ИНФРА, 1998.
4. *Обминский Э. Б.* Глобальные интересы и национальный эгоизм (экономический аспект) / Э. Б. Обминский. – М. : Международные отношения, 1990. – 304 с.
5. *Повестка дня на XXI век [Электронный ресурс]* : Конференция Организации Объединённых Наций по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 3–4 июня 1992 г.). – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/index.htm>.
6. *Построение нашего общего будущего: возобновление коллективных действий для всеобщего блага [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : http://news.kremlin.ru/ref_notes/1072.
7. *Роль АТЭС в обеспечении региональной и глобальной продовольственной безопасности исключительно важна [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <http://trud-ost.ru/?p=57344>.
8. *Совместное заявление стран БРИК по глобальной продовольственной безопасности [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/06/217933.shtml>.
9. Чернова Е. В. Продовольственная безопасность в системе экономических отношений / Е. В. Чернова // Известия Санкт-Петербургского государственного университета экономики и финансов. – 2008. – № 1. – С. 17–25.